

УДК 330.322.54:622.323

JEL C13, G31, Q35

DOI: 10.31471/2409-0948-2023-1(27)-42-50

Перевозова Ірина Володимирівна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва та маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
Email: perevozova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>

Ластовець Олексій Ігорович
аспірант
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
Email: lastovets@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7505-7691>

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД ПРИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКІВ ЕНЕРГОНОСІЇВ

Анотація. Досліджено досвід лібералізації ринків енергоносіїв в країнах Європейського Союзу на основі інституційного підходу. Для цього, розглянуто сутність інституціоналізму в державному управлінні; специфіку енергетичного ринку та проблеми його розвитку; практичний досвід лібералізації національних ринків енергоносіїв в країнах Європейського Союзу на основі запроваджених енергетичних пакетів.

З'ясовано, що на сьогоднішній день Україна знаходиться на етапі становлення енергетичного ринку, реформування якого здійснювалось в останні роки за директивами третього енергетичного пакету Європейського Союзу. Обґрунтовано, що лише цінова лібералізація та ліквідація монополій буде сприяти притоку інвестицій в галузь, дозволить наростити ресурсну базу й позбутись енергетичної залежності.

Встановлено, що серед актуальних проблем енергоринку в Україні на сьогоднішній день слід віднести: пролонгацію практики політичного втручання у формування тарифів та неефективну роботу національного регулятора. Як наслідок, в даному секторі продовжують накопичуватись кризові явища. Доведено, що існуючі проблеми свідчать про низьку ефективність регуляторного управління й бажання держави зберігати контроль, що є неприпустимим.

Побудовано схему формування енергетичного ринку на основі зведеного енергетичного балансу України з урахуванням джерел первинної енергії, енергетичного сектору та кінцевих споживачів. Проведено аналіз стану, проблем та перспектив розвитку енергетичного ринку в Україні.

Встановлено, що науковою новизною даної роботи є аналіз досвіду лібералізації ринків енергоносіїв на основі практики її запровадження в країнах Європейського Союзу, що на відміну від існуючих, поєднує у собі основи інституційного підходу та враховує специфіку й проблеми даного сектору для визначення перспектив розвитку енергетичного ринку в Україні.

Ключові слова: інституційний підхід, лібералізація ринку енергоносіїв, енергетичний сектор, енергетичний пакет ЄС, газовий ринок, електропостачання, магістральні та розподільчі енергетичні мережі.

Perevozova Iryna Volodymyrivna
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Department of Entrepreneurship and Marketing,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, str. Karpatska, 15
Email: perevozova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>

Lastovets Oleksiy Ihorovych
Post-graduate student,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, str. Karpatska, 15
Email: lastovets@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7505-7691>

INSTITUTIONAL APPROACH TO LIBERALIZATION OF ENERGY MARKETS

Abstract. The experience of energy market liberalization in the countries of the European Union based on an institutional approach is studied. For this purpose, the essence of institutionalism in public administration is considered; specifics of the energy market and problems of its development; practical experience of the liberalization of national energy markets in the countries of the European Union based on the introduced energy packages.

It was found that today Ukraine is at the stage of formation of the energy market, the reform of which was carried out in recent years according to the directives of the third energy package of the European Union. It is substantiated that only price liberalization and liquidation of monopolies will contribute to the inflow of investments into the industry, will allow to increase the resource base and get rid of energy dependence.

It was established that among the current problems of the energy market in Ukraine today, the following should be included: the prolongation of the practice of political interference in the formation of tariffs and the inefficient work of the national regulator. As a result, crisis phenomena continue to accumulate in this sector. It has been proven that the existing problems indicate the low efficiency of regulatory management and the state's desire to maintain control, which is unacceptable.

The scheme of the formation of the energy market was built on the basis of the consolidated energy balance of Ukraine, taking into account the sources of primary energy, the energy sector and end consumers. An analysis of the state, problems and prospects for the development of the energy market in Ukraine was carried out.

It was established that the scientific novelty of this work is the analysis of the experience of liberalization of energy markets based on the practice of its introduction in the countries of the European Union, which, unlike the existing ones, combines the foundations of an institutional approach and takes into account the specifics and problems of this sector to determine the prospects for the development of the energy market in Ukraine .

Key words: institutional approach, energy market liberalization, energy sector, EU energy package, gas market, electricity supply, main and distribution energy networks.

Постановка проблеми. Енергоємність ВВП України десятиліттями залишається найвищою серед країн західної Європи за рахунок штучно низьких цін на енергоносії. Наслідком такої державної політики є: низька конкурентоспроможність національної економіки; перманентні кризові явища в енергетичному секторі та відсутність як внутрішніх так й зовнішніх джерел для фінансування його розвитку; високі бюджетні видатки на крос-субсидіювання; низька якість послуг для кінцевих споживачів тощо.

Світова практика віднайшла шляхи вирішення вказаних проблем на основі лібералізації енергоринків й їхньої адаптації до ринкових умов. В цей час Україна знаходиться на шляху до впровадження необхідних реформ, які поки не дали позитивного ефекту. З цієї причини, дане дослідження є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна наука базується на декількох теоретичних підходах, в основі яких покладені основоположні принципи ринкової економіки, висвітлені С. Брю, К. Макконнеллом та В. Фещенко у [1, 2]. Відмінності цих теоретичних підходів полягають в ролі державного управління й механізмах його реалізації. Особливості взаємодії держави та ринку розглядали М. Галабурда, М. Діба, І. Малий, К. Речка, Г. Шамборовський та інші [3-5]. Зокрема, теорія інституціоналізму досліджувалась в роботах Д. Норта Р. Рихтера та О. Сушия [6-8].

Сучасний стан енергоринку в Україні, тенденції його розвитку та необхідність швидких змін знайшли відображення в роботах О. Бугрім, А. Данько, Д. Ткача, А. Ткаченко та інших [9-11]. На думку М. Кузьміної та О. Чумаченко, поточне реформування даного сектору забезпечить фундамент для посилення ролі відновлювальних джерел в енергобалансі країни [12, 13]. С. Павлюк та Р. Хорольський також зосереджують увагу на необхідності співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері енергоефективності [14].

Метою статті є дослідження та аналіз досвіду лібералізації ринків енергоносіїв в країнах Європейського Союзу на основі інституційного підходу для визначення перспектив розвитку енергетичного ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід лібералізації ринків енергоносіїв в Україні на основі інституційного підходу будемо вивчати згідно практики його впровадження в країнах Європейського Союзу:

- на першому етапі необхідно дослідити, що собою представляє інституціоналізм, або інституційний підхід в державному управлінні й яке місце він займає в сучасних економічних теоріях;
- на другому етапі слід зупинитись на специфіці енергетичного ринку, проблемах в його розвитку й необхідності лібералізації;
- третій етап передбачає вивчення практичного досвіду лібералізації національних ринків енергоносіїв в країнах ЄС на основі запроваджених енергетичних пакетів та необхідних інституційних змін;
- четвертий етап повинний включати аналіз стану, проблем та перспектив розвитку енергетичного ринку в Україні.

Далі розглянемо кожний з цих етапів більш детально.

Етап I. Принципи ринкової економіки виходять із передумови про те, що головною рушійною силою економічного зростання є особиста мотивація [1, 2]. Досягається вона за рахунок державних гарантій приватної власності, свободи підприємницького вибору та чистої конкуренції в умовах досконалого ринку й ціноутворення на основі попиту й пропозиції. Відмінність сучасних наукових підходів полягає у різних поглядах на обмеженість ролі державного управління.

Економісти традиційного класичного напрямку говорять про те, що ринкова економіка є динамічною системою зі стійкими станами рівноваги. У випадку зовнішнього впливу, така система або самостійно повертається до попереднього стану, або переходить до нового рівноважного стану. Тому, сектор державного управління повинний забезпечувати виконання принципів функціонування ринкової економіки, проте, здійснювати політику максимального невтручання в підприємницьку діяльність та макроекономічні процеси. Повна лібералізація господарських відносин сприяє насиченню ринку й зростанню пропозиції [2, 3]. На відміну від них, послідовники неокейнсіанства стверджують, що ідеальних ринкових умов не існує. Це заважає економіці своєчасно адаптуватись до внутрішніх й зовнішніх змін та може призводити до суттєвих коливань ділової активності й кризових явищ. Для запобігання цьому, державне втручання у всі

сфери соціально-економічного розвитку є не лише бажаним, але й необхідним. При цьому, перевага надається складовим формування попиту, як запоруки економічного зростання [1, 4]. Методичною базою даної теорії є численні статистичні дослідження, а також математичні методи й моделі.

Інституціоналізм став відповіддю наукової та практичної думки на неспроможність зазначених вище економічних теорій вирішити проблему сталого соціально-економічного розвитку [5, 6]. Основними ознаками сучасного інституційного підходу є:

- історичний розвиток будь-якої країни тісно пов'язаний з її політичним устроєм, трансформацією державних інститутів, взаємодією між ними та ефективним функціонуванням;

- державне управління повинно гарантувати додержання принципів ринкової економіки. Обов'язковим інструментом контролю за регуляторною діяльністю влади повинні бути відповідні суспільні інститути;

- широке впровадження результатів експериментального аналізу в процесі прийняття рішень.

Також, представники даного напрямку активно досліджують проблеми стійкого розвитку в умовах глобальних кліматичних змін, вичерпності ресурсів та необхідності збереження біорізноманіття навколишнього природного середовища [7, 8]. Вказані питання мають пряме відношення до енергетичного ринку.

Методологічна основа інституційного підходу будується на нелінійній динаміці та теорії детермінованого хаосу. Це означає, що:

- одні й ті самі управлінські заходи можуть призводити до різних кінцевих результатів, в залежності від початкового стану та неврахованих факторів розвитку соціально-економічної системи;

- різні шляхи реалізації державної стратегії управління можуть мати однакові наслідки.

В такому випадку, на перше місце за своєю значимістю виходить здатність елементів такої системи до самоорганізації. Тобто, посилюється роль інститутів. Практика побудови спільного енергетичного ринку в ЄС показала ефективність даного підходу, про що буде йти нижче.

Етап II. До енергоносіїв належать фізичні речовини та форми матерії, що можуть виступати джерелами енергії. Серед них розрізняють:

- невідновлювальні, або вичерпні природні ресурси, до яких належать: кам'яне та буре вугілля й торф, нафта, природний газ та ядерне паливо;

- відновлювальні, або зелена енергія за рахунок сонця, вітру, води та термальних джерел. Також сюди слід віднести біопаливо та відходи.

За даними зведеного паливно-енергетичного балансу України, у 2020 р. загальне постачання первинної енергії за рахунок вказаних джерел склало 86363 тис. тон нафтового еквівалента (тис. тне) [15]. З них, на відновлювальні джерела припадало лише 6,4% енергоносіїв. Серед невідновлювальних джерел Україна на 27,6% залежала від споживання природного газу; на 26,5% – вугілля та торфу; на 23,2% – атомної енергетики. В той же час, нафта та газ покривали 16,4% від загального обсягу потреб. Власне виробництво енергоносіїв покривало потреби економіки на 64,5%.

Далі первинна енергія розподіляється на споживання енергетичним сектором й кінцевими споживачами у складі підприємств промисловості, транспорту й інших споживачів, в тому числі побутовим сектором:

- споживання енергоносіїв енергетичним сектором пов'язано із виробництвом електроенергії електростанціями, електричної та теплової енергії теплоелектроцентралями, а також нафтопереробкою. Крім того, існують відповідні витрати на їх транспортування та розподіл. У 2020 р. таке внутрішнє споживання складало -55680 тис. тне, або 64,5% від загального обсягу первинної енергії. В результаті, обсяг

виробленої електроенергії дорівнював +9968 тис. тне, а теплоенергії +7120 тис. тне, які були поставлені на ринок кінцевих споживачів.

– друга частина первинних енергоресурсів у складі вугілля й торфу, нафти та нафтопродуктів, природного газу, біопалива та відходів потрапляють на ринок кінцевого споживання. У 2020 р. його обсяг склав 30836 тис. тне. Споживачами вугілля на 83,9% була промисловість, зокрема, металургійна та хімічна; нафтопродуктів на 70,5% – транспорт; природного газу на 56,5% – побутовий сектор та інші споживачі; біопалива та відходів на 93,6% – побутовий сектор тощо. Окрім цього, сільське господарство, промисловість та транспорт також використовують вугілля, нафту та газ на неенергетичні цілі, що не перевищувало 4,2% в загальному енергетичному балансі. Вироблена електро- та теплоенергія розподілялись практично в рівних частинах між промисловістю й іншими споживачами.

Етап III. Лібералізація енергетичних ринків на засадах інституційного підходу є пріоритетним завданням ЄС, що активно впроваджувалось в життя протягом останніх десятиріч шляхом прийняття відповідних енергетичних пакетів. Кожний такий пакет представляв собою перелік регуляторних актів, що сприяли поступовому створенню спільного енергетичного ринку та вільному ціноутворенню у постачанні газу та електроенергії [12].

Перший та другий енергетичні пакети були ратифіковані країнами ЄС у 1996 р. та 2003 р. відповідно, в умовах практично повної початкової монополізації національних енергетичних ринків [14]. Метою єдиної політики став узгоджений та конкурентний розвиток даного безпекового сектору, що здійснює прямий вплив на економіку Євросоюзу. Прийняті директиви передбачали: відокремлення операторів мереж від інших видів діяльності; необхідність поділу вертикально інтегрованих компаній; вільний доступ суб'єктів господарювання до розподільчої інфраструктури; скасування торгівельних бар'єрів для залучення імпортерів на внутрішні ринки.

Третій енергетичний пакет почав діяти на території ЄС з кінця 2009 р. Його метою було створення єдиного конкурентного ринку газу та електроенергії, який би гарантував енергетичну безпеку та підвищення якості обслуговування кінцевих споживачів в умовах прийнятної рівня цін. З точки зору споживачів, купівля енергоресурсів нічим не повинна відрізнятись від інших товарів та послуг в умовах досконалого ринку. Для цього необхідне запровадження наступних інституційних змін:

– повне відокремлення на енергоринку конкурентних видів діяльності від монопольних. До конкурентних відносяться видобуток енергоносіїв та їхній продаж, а також виробництво електроенергії; до монопольних – експлуатація та розвиток магістральних й розподільчих газових та електричних мереж, за допомогою яких здійснюється транспортування й розподіл вказаних ресурсів. Вважається, що одночасний доступ енергетичних компаній до видобутку енергоресурсів, виробництва електроенергії та мереж доставки погіршує конкурентне середовище й сприяє зростанню цін;

– ефективну діяльність внутрішніх енергетичних ринків повинні забезпечувати незалежні національні регулятори. Вони виконують регуляторну та наглядову функцію за всіма учасниками процесу й мають повноваження накладати штрафні санкції, в разі порушення ними правил функціонування енергоринку. Незалежність регулятора проявляється у відсутності важелів впливу на нього уряду країни та бізнесу;

– відкритість внутрішніх й створення єдиного енергетичного ринку ЄС досягається шляхом взаємодії національних регуляторів між собою. Для координації їхньої діяльності створено Агентство з питань співробітництва енергетичних регуляторів;

– енергетична безпека ЄС напряму залежить від рівня взаємодії національних операторів магістральних мереж. Для гармонізації їх діяльності розробляються єдині стандарти транскордонного співробітництва. В газовій сфері ці функції виконує Європейська мережа операторів систем постачання газу ENTSOG; в електроенергетиці – Європейська мережа операторів систем постачання електроенергії ENTSO-E;

– чиста конкуренція на роздрібних ринках повинна задовольняти інтереси кінцевих споживачів, які мають право вільного вибору постачальників енергоресурсів.

Результатами лібералізації ринку енергоносіїв в рамках третього енергетичного пакету та посилення ролі інститутів, що забезпечують його функціонування, стали: більш високий рівень енергетичної безпеки кожної окремо взятої країни за рахунок єдиного ринку й вільного постачання енергоресурсів між ними; гармонізація оптових цін на всій території ЄС; покращення якості послуг для споживачів та роздрібних цін.

Останній, четвертий енергетичний пакет «Чиста енергія для європейців» запрацював у 2019 р. Метою його запровадження є сталий соціально-економічний розвиток на засадах повного відновлення природного середовища та біорізноманіття, що включає наступні заходи:

– розвиток відновлювальних джерел енергії й зростання їхньої частки у 2030 р. до 32%;

– підвищення енергоефективності до 2030 р. на 32,5%;

– кліматична нейтральність до 2050 р., тобто, повна відсутність впливу на клімат.

Екологічні вимоги останнього енергопакету ЄС мають пряме відношення до України, оскільки продукція, яка не відповідає ним, стає неконкурентоспроможною.

Етап IV. Досвід трансформації енергоринку ЄС, в порівнянні з Україною, викриває всі недоліки штучного ціноутворення й ризику для галузі в цілому [9]. Вони пов'язані з тим, що економічно обґрунтовані ринкові ціни в рази перевищували ті, що встановлювались вітчизняною практикою тарифного регулювання. Внаслідок цього, енергогенеруючі компанії, зокрема Енергоатом, втрачали прибуток й унеможлилювали розвиток галузі в цілому.

Євроінтеграційний курс України та Угода про асоціацію зобов'язав її інтегруватись до європейської енергетичної системи після 2014 р. До головних напрямків співпраці було віднесено:

– приведення національного законодавства щодо виробництва, транспортування, розподілу та використання енергоресурсів до стандартів ЄС, на основі лібералізації ринків;

– акцент на енергозбереженні та енергоефективності, зниження викидів парникових газів, розвитку відновлювальних енергоносіїв;

– технічне та наукове співробітництво, розвиток торгівельних відносин екологічно чистими товарами та інвестиційної діяльності тощо.

З цієї причини, реформування енергетичного сектору та впровадження принципів третього й четвертого енергетичних пакетів стали обов'язковими. Наслідком цього стали затвердження Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [16], а також прийняття Законів України «Про ринок природного газу» та «Про ринок електричної енергії» [17, 18]. Необхідність такого реформування отримало схвалення в наукових роботах М. Кузьміної, Д. Ткача, Н. Шмиголь, О. Чумаченко, О. Гальцової та інших [9, 10, 12, 13, 19]. Експерти стверджують, що лише цінова лібералізація та ліквідація монополій буде сприяти притоку інвестицій в галузь, дозволить наростити ресурсну базу й позбутись енергетичної залежності.

Серед актуальних проблем енергоринку в Україні на сьогоднішній день слід віднести: пролонгацію практики політичного втручання у формування тарифів та неефективну роботу національного регулятора. Як наслідок, в даному секторі продовжують накопичуватись кризові явища.

Висновки. Досліджено роль інституціоналізму в реформуванні ринків енергоносіїв, як найбільш досконалого підходу в організації їх ефективного функціонування. На прикладі країн ЄС доведено необхідність їхньої лібералізації та демонополізації, що сприяє: насиченню ринку й підвищенню якості надання послуг споживачам, встановленню справедливих врівноважених цін, які дозволяють розвивати енергетичний сектор та реалізовувати поступовий перехід до відновлюваних енергоресурсів. З'ясовано,

що на сьогоднішній день Україна знаходиться на етапі становлення енергетичного ринку, реформування якого здійснювалось в останні роки за директивами третього енергетичного пакету ЄС. Існуючі проблеми свідчать про низьку ефективність регуляторного управління й бажання держави зберігати контроль, що є неприпустимим.

Науковою новизною даної роботи є аналіз досвіду лібералізації ринків енергоносіїв на основі практики її запровадження в країнах Європейського Союзу, що на відміну від існуючих, поєднує у собі основи інституційного підходу та враховує специфіку й проблеми даного сектору для визначення перспектив розвитку енергетичного ринку в Україні.

Література

1. Макконнелл К.Р. *Економикс: принципи, проблеми и политика*. ИНФРА-М, 2011. 1010 с.
2. Фещенко В.М. *Сучасні економічні теорії: навч. посіб.* К. : КНЕУ, 2012. 474 с.
3. Речка К.М. Основні напрями сучасної економічної теорії. *Агросвіт*, 2014. № 23. С. 32-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_23_7 (дата звернення: 05.02.2023).
4. Шамборовський Г.О. Розвиток кейнсіанства та відродження лібералізму в ХХ ст. *Інвестиції: практика та досвід*, 2013. № 16. С. 36-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_10 (дата звернення: 05.02.2023).
5. Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія, К.: КНЕУ, 2005. 358 с.
6. Суший О. Теоретичні засади інституційної теорії державної політики. *Публічне управління: теорія та практика*, 2011. № 2 (6). С. 110-116.
7. Рихтер Р. Институты и экономическая теория. Достижения новой институциональной экономической теории. СПб.: Издат. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 702 с.
8. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки, К.: Основи, 2000. 198 с.
9. Shmygol, N., Łuczka, W., Trokhymets, O., Pawliszczy, D., & Zavgorodniy, R. (2020). Model of diagnostics of resource efficiency in oil and gas sector of economy of Ukraine. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 166, p. 13005). EDP Sciences..
10. Ткач Д.К. Напрями формування ринку електроенергії. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2021. №1(61). С. 194-200. URL: <https://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/390> (дата звернення: 05.02.2023).
11. Реформа підприємств державної форми власності у секторі електроенергетики України. *OECD Ukraine*. 2020. 136 С. URL: <http://www.oecd.org/corporate/soe-reform-electricity-sector-ukraine.htm> (дата звернення: 05.02.2023).
12. Кузьміна М.М. Реформа ринку електроенергії як фундамент для розвитку відновлювальної енергетики. *Право та інновації*, 2016. № 2. С. 16-21. Режим доступу: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Kuzmina14.pdf> (дата звернення: 05.02.2023).
13. Чумаченко О.Г. Вплив 4-го енергопакету ЄС на розвиток відновлювальних джерел енергії в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*, 2022. №2(60), С. 60-65. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/266582> (дата звернення: 05.02.2023).
14. Павлюк С. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері енергоефективності. *Проект «Рада за Європу»*, К., 2015. 34 С. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/2.pdf> (дата звернення: 05.02.2023).
15. *Паливно-енергетичні ресурси України 2020 р.* Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publenerg_u.htm (дата звернення: 05.02.2023).

16. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність. Розпорядження КМУ. №605-р від 18.08.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

17. Про ринок природного газу. Закон України. №329-VIII від 09.04.15 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

18. Про ринок електричної енергії. Закон України. №2019-VIII від 13.04.17 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

19. Shmygol N., Galtsova O., Varlamova I. Developing a methodology to assess the environmental and economic performance index based on international research to resolve the economic and environmental problems of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. Т. 4. №. 4. С. 366-374.

References

1. Makkonell K.R. *Экономыкс: прынтсуры, проблемы у polytyka*. YNFRA-M, 2011. 1010 s.

2. Feshchenko V.M. *Suchasni ekonomichni teorii: navch. posib. K.* : KNEU, 2012. 474 s.

3. Rechka K.M. *Osnovni napriamy suchasnoi ekonomichnoi teorii*. Ahrosvit, 2014. № 23. S. 32-38. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_23_7 (data zvernennia: 05.02.2023).

4. Shamborovskyi H.O. *Rozvytok keinsianstva ta vidrozhennia liberalizmu v KhKh st. Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2013. № 16. S. 36-39. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_10 (data zvernennia: 05.02.2023).

5. Malyi I.I., Dyba M.I., Halaburda M.K. *Derzhava i rynek: filosofiiia vzaiemodii: Monohrafiia*, K.: KNEU, 2005. 358 s.

6. Sushyi O. *Teoretychni zasady instytutsiinoi teorii derzhavnoi polityky*. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, 2011. № 2 (6). S. 110-116.

7. Rykhter R. *Ynstytuty y ekonomicheskaiia teoriia*. Dostyzhenyia novoi ynstytutsionalnoi ekonomicheskoi teoryy. SPb.: Yzdat. dom S.-Peterb. hos. un-ta, 2005. 702 s.

8. Nort D. *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky*, K.: Osnovy, 2000. 198 s.

9. Shmygol, N., Łuczka, W., Trokhymets, O., Pawliszczy, D., & Zavgorodniy, R. (2020). Model of diagnostics of resource efficiency in oil and gas sector of economy of Ukraine. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 166, p. 13005). EDP Sciences..

10. Tkach D.K. *Napriamy formuvannia rynku elektroenerhii*. Vcheni zapysky Universytetu «KROK», 2021. №1(61). S. 194-200. URL: <https://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/390> (data zvernennia: 05.02.2023).

11. *Reforma pidpriemstv derzhavnoi formy vlasnosti u sektori elektroenerhetyky Ukrainy*. OECD Ukraine. 2020. 136 S. URL: <http://www.oecd.org/corporate/soe-reform-electricity-sector-ukraine.htm> (data zvernennia: 05.02.2023).

12. Kuzmina M.M. *Reforma rynku elektroenerhii yak fundament dlia rozvytku vidnovliualnoi enerhetyky*. Pravo ta innovatsii, 2016. № 2. S. 16-21. Rezhym dostupu: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Kuzmina14.pdf> (data zvernennia: 05.02.2023).

13. Chumachenko O.H. *Vplyv 4-ho enerhopaketu YeS na rozvytok vidnovliualnykh dzherel enerhii v Ukraini*. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika, 2022. №2(60), S. 60-65. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/266582> (data zvernennia: 05.02.2023).

14. Pavliuk S. *Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom u sferi enerhoefektyvnosti*. Proekt «Rada za Yevropu», K., 2015. 34 S. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/2.pdf> (data zvernennia: 05.02.2023).

15. Palyvno-enerhetychni resursy Ukrainy 2020 r. Statystychnyi zbirnyk. K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publenerg_u.htm (data zvernennia: 05.02.2023).

16. Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku: bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist. Rozporiadzhennia KМУ. №605-r vid 18.08.2017 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (data zvernennia: 05.02.2023).

17. Pro rynek pryrodnoho hazu. Zakon Ukrainy. №329-VIII vid 09.04.15 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> (data zvernennia: 05.02.2023).

18. Pro rynek elektrychnoi enerhii. Zakon Ukrainy. №2019-VIII vid 13.04.17 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (data zvernennia: 05.02.2023).

19. Shmygol N., Galtsova O., Varlamova I. Developing a methodology to assess the environmental and economic performance index based on international research to resolve the economic and environmental problems of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. T. 4. №. 4. S. 366-374.